

Åsleskär, Jutskär och Bondeskär

Natur

Hallmaret och öarna där utanför hänger som ett tungt, frasande släp efter fastlandet: Ett släp av skogsgrön sammet och gnistrande blått siden med infällda små, men skimrande ädla röda stenar. En liten men sammanhållen övärld av Rödbådsfjärden uppdelad i två stråk: det norra med Gamla Stådsholmen närmast Hallmaret och Storkläppen som yttersta utpost i sydost, det södra med Kalvö och Lindö som fastlandsbrygga och Bondeskär, Jutskär och Åsleskär som gräns mot öppen Östersjö. Ingen av öarna är riktigt stor, men de ligger stundtals så nära varandra, att de tycks hopvuxna och på avstånd framträder de som större sammanhängande landmassor. Alla lika kala, karga och i avsaknad av såväl högre vegetation som odlingsbar mark. Artrikedomen är trots det utsatta läget stor vad gäller floran och förstas fågellivet. Berggrunden är mycket varierande och består mest av gnejsgranit. Ingen ö sticker näsan högt över havets yta.

De allra sydligaste öarna är samlade i en egen liten arkipelag, där de större öarna har namn som slutar på -skär, något mycket talande vad gäller öarnas storlek. Jutskär och Åsleskär bildar sydgräns mot Knöldjupet och öppet hav. Bondeskär ligger i lä innanför sina grannar.

Åsleskär är en liten klippa i havet, knappt fem meter över havets yta någonstans och helt i avsaknad av högre vegetation. De träd -ask, asp och björk mest- som trots allt lyckats slå rot, växer horisontellt och breder ut sig som tjocka mattor över berghällarna. Vegetationen utgörs huvudsakligen av låga buskar, gräs och örter. Som många andra öar består också Åsleskär av två nu nästan hopvuxna öar. Norrskär spänner ut sig som ett skyddande paraply över Åsleskär. Berggrunden på Åsleskär utgörs av hälleflintrik gnejsgranit medan Norrskär består av ett mellanstadium av diabas och gabbro.

Åsleskär har konturen av en kalott, svagt och jämnt sluttande åt alla håll. Gnejsgraniten har slipats och spolats av hav och vind till långsträckta släta hållar, vilka mjukt nästan rinner ut i saltsjön. Mellan hållarna finns djupa sprickor med gräsbottnen och staplad morän som lutar sig mot hållväggarna. Detta lilla låga och karga skär bryter de stora brottsjöarna och bränningarna från Östersjön och skyddar Jutskär och Bondeskär som en utsträckt arm.

Jutskär, som är den största av öarna, är rund som ett klot och ligger strax väster om Åsleskär. I norr ger Rönklabbens lä och i öster bildar ön Öarna en lång

barriär mot sydvästen. Öarna möter Jutskär i en långt utdragen udde och tillsammans inramar de båda öarna här en mycket djup och skyddad vik, ja, nästan fjärd. Jutskär reser sig dryga fem meter över havsytan som mest, fast merparten av ön ligger betydligt lägre. Liksom Åsleskär är Jutskär en ytterligt kal ö utan högre vegetation än vindtuktade enbuskar i princip.

Rakt norr om Jutskär kröker sig Bondeskär som en mogen banan eller en månskära i nedan. Lika låg, kal och karg som grannöarna i söder.

Skärgården utanför Hallmarelandet är på sitt sätt den mest särpräglade i hela Smålandsarkipelagen; inte någon annanstans finns så många små bebodda öar koncentrerade på så liten yta. Det är också här i Hallmare skärgård som merparten av smålandskustens renodlade fiskelägen återfinns.

Historia

Förhistoria

Åsleskärs, Jutskärs och Bondeskärs ringa höjd över havet innebär att de inte blivit tillgängliga för mänsklig bosättning förrän mycket sent. Det extremt utsatta läget har gjort denna övärld mycket svårtillgänglig, när den väl tittat över vattenytan. Den synnerligen karga naturen har inte erbjudit andra försörjningskällor än fiske, kompletterad möjligtvis med säljakt. Å andra sidan ligger öarna oerhört väl till för fiske; öppen sjö på alla sidor men ändock inte i den allra värst utsatta ytterskärgården. Avstånden till Hasselö eller Hallmarelandet är överstiglida. Spår efter förhistoriska besök lyser dock med sin frånvaro på alla tre öarna och även småklabbarna där emellan.

Namn

Jut- brukar i olika sammanhang förknippas med Jutland, eller Danmark, och alltså vara ett minne från den tid danskar befor kusten i olika ärenden. När och hur Jutskär fick sitt namn är ännu okänt. Det finns inga berättelser bevarade som förtäljer hur några stackars jutar bragtes om livet just här - som en hämnd för förödelsen av kusten, eller om förlista jutar som tillbringat långa kalla dagar, ja kanske veckor, på det öde skäret i ytterskärgården, eller om ...

Varifrån förleden Åsle- härstammar är okänt. 1562 skrivs det Åslasker. I vissa källor skrivs namnet Åleskär, vilket ju vore enklare att förklara.

Inte heller finns bevarade traditioner som berättar om namnet Bondeskär. Var det kanske bönder från fastlandet som använde ön som fiskeläge? Namnet tycks inte ha förändrat sig genom de sekler det förekommit i skriftliga källor, vilket skulle betyda att betydelsen av förledet Bonde- troligen är den ursprungliga.

Efterleden -skär talar dock sitt tydliga språk. Ett skär är en så liten ö att den inte förtjänar benämnas ö, ofta en låg och kal klabbe utkastad i det rytande havet.

Medeltid

När de tre öarna först koloniserades vet vi inte. Eftersom hela kusten mellan Flisesund och Idösund redan under tidigt 1400-tal av ålder ligger under Fågelvik, torde detta gälla även utskären Jutskär, Bondeskär och Åsleskär. Man kan

misstänka att de nyttjades för utskärsfiske under sommarsäsongen. Tillhörigheten tycks stabil. Ingendera av öarna förekommer i storhetstidens omfattande handel och byte av jord och gårdar. De förblir under Fågelvik, sedermera Hornsberg, till långt fram i modern tid.

Åsleskär

Åsleskärs historia är bättre känd än de båda andra öarnas, beroende på att ön upptas i den jordebok Göran Eriksson till Fågelvik upprättade privat omkring 1500-talets mitt. Där uppges ”Åslasker” vara ett av sju fiskelägen under det stora godset. De övriga var Björkeskär och Hundeskär i Östergötland samt Flatvarp, Väderskär, Grindö och Städsholmen i Tjust i Småland. Denna uppgift berättar inte huruvida ön var bebodd permanent eller bara under sommarsäsongen. Många, för att inte säga alla, kusten fiskelägen tycks vid denna tid ha varit just säsongsfiskeplatser tillhöriga ett storgods eller kronan. Strömning var en viktig stapelvara och basföda. Ål och vitfisk var också viktiga, liksom sälspäck och ejderdun. Fiskesäsongen började troligen relativt tidigt på våren och avslutades på hösten, då man återvände hem med sommarens fångst i torkat och saltat skick. Under fångstperioden bodde man i enkla stugor, snarare hyddor, vars grundmurar vi idag insorterar i begreppet tomtningar. Det finns inga kända lämningar efter tidiga bosättningar på Åsleskär. Troligen har man under alla tider valt att bo där man fortfarande bor – det finns inte så många andra ställen att välja på- och sålunda har den yngre generationen utplånat spåren av den äldre, blott och bart genom att nyttja och återanvända.

På en ö som Åsleskär tillhörde fiskarena godset antingen som säsongsfiskare, som sommartid sändes ut till ön för att ombesörja fisket, eller som fisketorpare, bosatta på ön mot ett ”arrende” i fisk. När någon stannade kvar för att trotsa vintern första gången vet vi inte. På den karta som 1726 upprättades över säteriet Fågelviks ägor finns en tydlig hussymbol på Åsleskär. Vi vet att det 1779 fanns två hushåll på ön med totalt tio personer.

Det finns en gripande berättelse om Åsleskärs sista invånare: Vid sekelskiftet 1900 fanns en ung familj kvar på ön. August och Kristina hade beslutat framleva sina dagar i yttersta havsbandet och försörja sig på vad fisket kunde ge. De tog sig an en fosterflicka och fick själva snart också ett gossebarn. Men ingen lycka varar evigt. August dog hastigt och oväntat och Kristina stod ensam med två små barn. Det var inte lätt att bärga fisk ur havet och lämna de små ensamma på land. Men allt måste gå och så även detta. När barnen blev skolmogna inackorderades de på Hasselö under veckorna. Efter skolan återvände de till sitt skär och sin mor. När de gifte sig valde de andra bostadsorter. Gossen tog sin mor med sig och Åsleskär blev obebott. Intresset för att bosätta sig i den karga vindpinade ytterskärgården, när det moderna och bekväma storsamhället hastigt växte fram, var obefintligt. Några hus hade tidigare sålts och flyttats från ön. När Kristina definitivt låste dörren till sin stuga, övergavs det sista bostadshuset på ön. Men Kristinas stuga uppmärksammades av Tjustbygdens kulturhistoriska förening, som 1929 köpte den och i demonterat skick tog den från ön. Därmed var Åsleskär återigen obebodd och obebyggd.

Denna lilla kobbe i de yttersta skären tycks oss idag omöjlig att överleva på, såväl med tanke på försörjningen, som vinterns väder och vind. Likväl berättar källorna om 20 personer fördelade på två boställen eller hushåll runt 1800-talets mitt. Går

man runt ön med näsan i marken, ser man många spår efter allt detta liv som funnits här ute för inte så länge sedan. Mitt på ön finns stenröjda ytor, små men dock. Röjningsstenen är uppkastad i hägnader som höll de betande djuren utanför. Det var självklart inga stora odlingar, en kålgård eller senare potatisland. Varje hushåll hade förhoppningsvis ett får eller en get, kanske också en mager kossa. Här finns också två tydliga husgrunder med spisirösen (en är resterna av Kristinas stuga). Andra mindre tydliga grunder till olika uthus ligger i terrängen runt om. I sundet mellan Åsleskär och Norrskär finns några båtkåsar. Ett högre vattenstånd gav en synnerligen väl skyddad hamn och man kunde här ifrån ro ut till öppet vatten i öster utan omväg. Hamnen flyttades eller kompletterades med bryggor på sten- och träkistor, idag övergivna men indikerande en verksamhet. De djur som tidigare betat här, hade effektivt hindrat all återväxt av högre vegetation. När Kristina låste sin stugdörr för sista gången, gavs allt växande en chans till återhämtning. Ön kunde återgå till naturstadiet.

Jutskär och Bondeskär

Jutskär och Bondeskär är inte upptagna som fiskelägen under Fågelvik vid 1500-talets mitt, men de bör ha hört till Fågelviks ägor sedan länge. Frågan är om de nyttjades för utskärsfiske, sk hamnfiske, under sommarsäsongen och i så fall när detta fiske hade tagit sin början. Om detta vet vi -ännu- ingenting. När öarna väl tas i bruk som fiskelägen, sker det under Fågelviks hägn. I en uppräkningslista över Fågelviks ägor från 1778, är Jutskär för första gången nämnd. Den äldsta kända kartan över området är daterad 1726 och då saknas markerad bebyggelse på båda öarna.

Sannolikheten för att de båda öarna varit just hamnfisken sedan senare delen av 1500-talet och fram i tiden är stora. På en hydrografisk karta uppmätt 1772, finns på Bondeskär ett bebyggelsestecken, på Jutskär två och på Åsleskär tre. Bebyggelsemarkeringarna ligger på samma plats som senare tiders bebyggelse på Jutskär och där grunderna efter bebyggelse finns på Bondeskär.

Husförhörslängden från 1779 uppger för Jutskär ett hushåll med en sammanlagd folkmängd på två vuxna och tre barn. Vid 1800-talets mitt har öns tomtmark nyttjats till bristningsgränsen med tre boställen och befolkningen varierade mellan 10-15 personer fram till sekelskiftet 1900, då endast en kvinna med två barn bor kvar på ön. Men just under 1900-talets början blåser nya vindar och nytt hopp tänds för Jutskär. Fisket har vind i seglen. 1918 uppförs ett nytt och i förhållande till de gamla ryggåsstugorna stort bostadshus på öns ena gård och snart därefter ytterligare ett modernt bostadshus på den andra gården. Senare rustas bodar och uthus successivt för att passa det allt mer utrymmeskrävande fisket. De sista bofasta lämnade ön först 1981.

På Jutskärs västra sida finns några hägnader, som visar att man haft en del djur och försökt hindra dem att ta sig in i potatislandet eller den lilla ängslotten. Till båda gårdarna har hört en liten ladugård, med plats för på sin höjd en ko och en hushållsgris.

Bondeskär tycks aldrig ha varit lika tätbefolkat som sina grannöar. Vid sekelskiftet 1900 fanns två hushåll på ön. På den ekonomiska kartan från 1945 är Bondeskär en fullkomligt öde, inte ett enda hus finns kvar på ön.

I Väskärs fiskelägesarkiv finns en handling som redovisar skattehöjning för fiskelägena under Fågelvik med en fjärding strömming/halvt båtlag. Åsleskär, Bondeskär och Jutskär slapp ifrån med ½ fjärding/halvt båtlag. Skatten hade då varit oförändrad sedan 1780.

Försörjningen måste ofta ha varit svår. Ingen åkerjord värd namnet finns, men kanske nog till ett potatisland. Betet på hemön och utöarna födde en kossa och några får per hushåll. Efter näringsfriheten 1867 kunde man ägna sig åt fraktsegling. Sjömanslivet har säkert också alltid legat nära till hands. För att försörja upp till 15 personer totalt, även om flera var barn, har det nog krävts mer än vad bara havet kunnat inbringa.

Fiske

Den självklara försörjningsbasen på alla tre öarna har genom tiderna har varit fiske, med jakt på sjöfågel och säl som komplement. 1880 uppges två fiskare med tillsammans 100 respektive 120 skötar vara bosatta på Bondeskär och Åsleskär. På Jutskär fanns tre yrkesbröder med totalt 180 skötar. Alla ägnade de sig också åt ålfiske, men på Jutskär med dubbelt så många hommor, åtta stycken, som på de båda grannöarna. Jutskär är tydligt det mest utvecklade fiskeläget. Det är också på Jutskär det fortfarande finns tre yrkesaktiva fiskare 1961. De fiskar såväl strömming som vitfisk och ål av redskapsuppsättningen att döma. Åsleskär och Bondeskär är vid samma tid obebodda.

Fisket lämnar tyvärr oerhört få fysiska avtryck. Vattnet sluter sig åter när sköten dragits upp, inga ärr eller andra märken blir kvar som minnen. Redskapen tillverkade av material som snabbt slets ut, återanvändes till drev och trasor. Ingen statistik över fångster före 1880, ingen skatt på betesfisk som på bondens utsäde, inte heller djur att beskatta osv. Därtill är öarna mestadels kala klippor där endast ristade figurer eller staplad sten bär långlivade vittnesbörd. De tillgängliga ytorna är så små att de under alla bebodda tider nyttjas så intensivt, att man effektivt uttraderat alla eventuella tidigare satta spår.

Moderna tider

Elektricitet drogs till Jutskär sommaren 2001. Åsleskär är ännu ej utrustat med denna modernitet.

Alla tre öarna har under 1900-talet övergått till egna jordregisterenheter eller fastigheter. I sina tidigare liv som utöar till Fågelvik, sedermera Hornsberg, har de alltid befunnit sig i den extrema utkanten av den för kartografen och andra intressanta världen. Eftersom ingen åkermark funnits och eftersom öarna inte friköpts förrän mycket sent, har inte behov funnits av skifte eller uppdelning av jorden. 1945 är ännu all mark på alla tre öarna, trots att de nu är upptagna i jordeboken som egna fastigheter, helt samägd. Det finns inte en endaste liten avstyckning eller tomt någonstans.

Bebyggelse

När de sista bofasta lämnade Åsleskär, sålde man bostadshuset för att flytta dem eller också lämnades de åt sitt öde, dvs att förfalla. Mor Kristinas stuga köptes av Tjustbygdens kulturhistoriska förening 1929. Den fotograferades och uppmättes

före demonteringen. Ambitionen var att återuppbygga huset på Kulbackens friluftsmuseum. Tyvärr uppstod en eldsvåda på den plats där den demonterade timmerstommen förvarades. Av Åsleskårsstugan återstår alltså inget mer än foton och ritningar. Det finns sålunda ingen äldre bebyggelse över huvud taget på ön. Bevarade grunder visar var de låg.

Hur den gamla bebyggelsen på ön såg ut, vet vi inte, med undantag av Kristinas stuga, som var en sk ryggåsstuga; en så låg stuga att innertaket måste följa yttertaket för att få ståhöjd och lämnade därmed ryggåsen synlig. Av foton att döma var den relativt stor, dvs bred men framför allt lång. Fönster- och skorstensplaceringar antyder en parbyggnad med kök mitt emellan två rum. Timmerstommen vilade på en låg torpargrund som vitmenats. Knut- skallarna liksom timmerstommen var brädslagna och troligen rödstrukna. Små, små vitmålade fönster under taksågget och enkupigt tegel på taket. För att kunna passera genom entrédörren på framsidan, har man måst såga ut en liten del av takfoten. Med största sannolikhet fick man ändå inte full ståhöjd.

”Det var en ryggåsstuga och såg ut som en skuta med kölen i vädret, flytande på lasten, bestående av all världens gods. Högst upp under den sotade takåsen hängde garn och fiskredskap på bjälkarne; därunder voro bräder och båtbord stuvade till torkning; lin- och hamphärvor, draggar, smidesjärn, lökknippor, talgljus, matsäcksskrin; på en tvärbjälke lågo nystoppade vettar i en lång rad; på en annan voro fårskinn kastade; från en tredje dinglede sjöstövlar, sticktröjor, linnen, skjortor och strumpor; och mellan balkarne gingo brödspett med hållkakor, käppar med ålskinn, störor med långrevor och stångkrok. Vid gavelfönstret stod matbordet av omålat trä, och vid väggarne tre utdragssoffor...” Så beskriver August Strindberg bostadshuset på Hemsö.

Under 1980-talet uppfördes åter hus på Åsleskär, åter som säsongsbostad. Fyra små hus varav ett bostadshus uppfördes av vrakvirke. Alla husen är rödstrukna och mycket väl inplacerade i den karga miljön.

Jutskär är en förhållandevis tätbebyggd ö. Bebyggelsen utgör två gårdar, som tillsammans delar på hela den lilla ön. På varje gård finns ett modernt bostadshus och har funnits en ryggåsstuga. Likaså hör till varje gård en ladugård (med plats för ett nötkreatur) och ett antal sjöbodrar och uthus. De sentida bostadshusen är uppförda 1918 och runt 1930 enligt sin tids alla ideal; 1½ plan med nästan kvadratisk grundplan. Ryggåsstugan på den västra gården är flyttad till Kulbacken museum i Västervik. De båda ryggåsstugorna på den östra gården har något olika planlösningar, men är båda så låga att det är svårt att gå rak i dem annat än i mitten under takåsen. Den ena har som takås en återanvänd fartygsmast. Det är svårt att uppskatta ålder på så gammaldags hus. Hustypen har varit vanlig under sekler och skiljer sig inte mycket från varandra genom tiderna. Under årens lopp har de också förändrats allt efter olika behov. Kanske är ryggåsstugorna de första bostadshusen som byggdes på ön.

Alla hus på Jutskär, oberoende av ålder eller funktion, är brädslagna och rödstrukna och många har tegel på taken. De är alla också små och försiktiga i proportionerna och ödmjukt inplacerade i den svaga slänten ner mot den norra stranden. På den västra gården har funnits möjligheter och ambitioner att ägna sig

åt trädgårdsarbete. Runt bostadshuset löper grusade gångar mellan utlagda blomsterrabatter.

På Bondeskär finns inte längre någon bebyggelse. Allt är rivet och endast grunder återstår.

Dagsläget

Åsleskär är sedan 1920-talets slut obebott, då den sista bofasta lämnade ön. Bostadshusen flyttades och uthusen lämnades att förfalla. Först på 1980-talet återuppstod bebyggelse på ön i form ett litet fritidshus med tillhörande uthus. En liten rödmålad husklunga är nu försiktigt inplacerad i klipporna ovanför den lilla hamnen.

Stengrunder visar att och var det funnits flera hus och spisarösen i några av dem visar att de varit bostadshus. Stenkistor och kåsor visar att båtarna skyddades och var hamnen låg. Sten- murar och stenöjda ytor visar att ingen möda sparats för att avtvinga jorden det ytterst möjliga. Vegetationen har haft tid att återhämta sig, eftersom inga djur betat på snart ett sekel. Detta till trots håller väder och vind allt växande lågt och vindtuktat.

Jutskär är nu ett fritidsparadis. De siste åretruntboende lämnade ön 1981. De två gårdarna står kvar som tidigare. Uthusen har nya uppgifter. Den ena gården är helt och hållet nyrenoverad och el har dragits ut till ön. Bortsett från att det inte lyser i fönstren vintertid och inga djur längre betar mellan bergklackarna, är det mesta sig likt.

Bondeskär är alltsedan 1900-talets början obebyggd. Nya hus är emellertid på gång att uppföras.

Alla tre öarna är numera egna jordregisterenheter.

Eftersom öarna sedan 1974 utgör stommen i Jutskärs naturreservat har ingen ny bebyggelse på nya tomter tillkommit sedan dess. Reservatet ska skydda de stora geologiska och biologiska värdena, samt skapa nya sociala värden i utskärgården. Som alltid ska också det rörliga friluftslivet tillgodoses.

Skydd och förordningar

Åsleskär och Jutskär ingår i Jutskärs Naturreservat som avsattes 1974 och omfattar hela övärlden norr därom med undantag av Bondeskär.

Fågelskyddsområde 1 april – 10 juli

Litteratur

Kalmar läns museums arkiv

Lantmäteriets arkiv

Länsstyrelsen arkiv

Kulbackens museums arkiv

Tryserum i Tjust. Manne Hofrén 1957

Åsleskärstugan; H.P. Tjustbygden 1953

Misterhults norra skärgårdsreservat. Disposition och skötselplan.

Skogsvårdsstyrelsen 1975

Skärgårdshistoria Tjust norra delen. Mikael Gustafsson 1989

August Strindberg Hemsöborna utgiven första gången 1887

Socknar och gårdar i Tjust. Claes-Göran Petersén 2002

Meddelande rörande Sveriges fiskerier 1-2. Rudolf Lundberg 1883